

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет гуманітарних наук

Кафедра філософії та релігієзнавства

Кваліфікаційна робота

(освітній ступінь – «бакалавр»)

на тему: **«Соціокультурний аспект у антропологічному дискурсі
Броніслава Маліновського: філософський аналіз»**

Виконала: студентка 4-го року навчання,
Спеціальність: 033 Філософія
Пугач Анастасія Євгенівна

Керівник: Козловський Віктор Петрович,
кандидат філософських наук, доцент

Рецензент _____
(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою «_____»
Секретар ЕК _____
«_____» _____ 20__ р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	С. 3
РОЗДІЛ I. Визначення соціокультурного аспекту та його ролі в антропології Б. Маліновського.....	С. 8
1.1. Огляд основних соціокультурних понять і методів дослідження.....	С. 12
1.2. Окреслення проблематики та результатів дослідження Б. Маліновського.....	С. 20
РОЗДІЛ II. Філософський аналіз соціокультурних концепцій Б. Маліновського та їхнього впливу на антропологічні дослідження.....	С. 26
2.1. Розвиток функціоналізму в роботах Б. Маліновського.....	С. 32
2.2. Осмислення філософського значення результатів соціокультурних досліджень антрополога.....	С. 38
ВИСНОВКИ.....	С. 46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	С. 49

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Осмислення людини та її діяльності становить одну з найактуальніших сфер сучасної філософської думки. Через численні та постійні зміни людського життя питання щодо нашої сутності, взаємодії в групі та життєдіяльності ніколи не полишали досліджень мислителів і науковців. Вивчення людських аспектів існування як культура та соціум, і пошук універсальної форми їхнього прояву є однією із центральних завдань антропологічної теорії, яку розвинув британський науковець польського походження Броніслав Маліновський (1884–1942). Завдяки практичній діяльності та конструюванню методології дослідження різних типів культур він дійшов до створення теоретичного базису, який, ґрунтуючись на філософсько-наукових концептах, допомагає зрозуміти суть соціокультурних явищ.

Тема роботи є актуальною, оскільки праці Б. Маліновського ілюструють дослідження генези соціальних інституцій, що дає нам змогу помислити про унормування людських відносин у спільноті, де кожен виконує відведені функції. Вивчення культури, як фундаменту будь-якої людської діяльності, демонструє та прояснює багато явищ соціального життя. Отже, ідеї британського антрополога й зараз становлять коло інтересів деяких сучасних науковців із різних галузей знань.

Однак спадок Б. Маліновського зазвичай аналізується і вивчається з призми культурологічної, соціологічної чи суто антропологічної дисциплін, і незначна кількість досліджень присвячена саме філософському аналізу соціокультурних аспектів його теорії та методології. Актуальність теми також зумовлена незначною кількістю праць в українській історіографії щодо вивчення здобутків Б. Маліновського, де мало приділено уваги аналізу філософсько-наукового базису соціокультурного дискурсу.

Стан наукової розробки теми. Вивченням методології дослідження соціокультурних явищ і розвитком антропологічної теорії Б. Маліновського займалася ціла плеяда його учнів ще з кінця 20-х років ХХ ст. Насамперед це

дослідники британської школи антропології: Раймонд Фьорс, Одрі Річардс, Гортензія Паудермейкер, Ісаак Шапера, Філіс Каберрі та ін., які зосередилися саме на методології вивчення культурних аспектів.

З др. пол. XX ст. наступна хвиля антропологів, культурологів і мислителів, як Джордж Мьордок, Мюррей Вакс, Крістіна Томпсон, Джордж Маркус, Кліффорд Гірц і ін., вивчали концепції функціоналізму Б. Маліновського та займалися аналізом основних понять його теорії. Також учені Ернест Геллнер, Анджей Фліс і Ян Єршина заклали фундамент для дослідження філософсько-ідейного аспекту наукової діяльності Б. Маліновського.

На початку XXI ст. була здійснена ревізія соціокультурного дискурсу Б. Маліновського в дослідженнях Хана Вермьолен, Фредеріко Роса, Адама Купера, Джеймса Уррі та ін. Вони здійснили спробу відокремлення здобутків британського антрополога від спадку його попередників і послідовників. Також чеський антрополог Петр Скальнік актуалізував аналіз впливу філософських ідей на соціокультурний аспект антропології Б. Маліновського.

На українських теренах вивчення соціокультурної теорії Б. Маліновського представлено невеликим есе Ірини Макевич «Погляди Броніслава Маліновського». Вітчизняні дослідники – Ірина Фрис, Ярослав Потапенко, Ніна Коннова, Володимир Євтух, Роман Гарнавський та ін. аналізували здобутки антрополога з призми інших дисциплін, як економіка, етнологія, міфологія, антропологія тощо. Тому така тривала зарубіжна традиція вивчення соціокультурної теорії Б. Маліновського зумовлює здійснення цілісного філософського аналізу цього аспекту в українській історіографії.

Об’єктом дослідження є антропологічна теорія британського дослідника Б. Маліновського.

Предмет дослідження становить аналіз соціокультурних концепцій Б. Маліновського.

Метою роботи є здійснення філософського аналізу соціокультурного аспекту теорії і методології британського антрополога.

Для досягнення мети дослідженні необхідно виконати такі *завдання*:

- визначити основні поняття і методи дослідження соціокультурних явищ у антропологічній теорії Б. Маліновського;
- здійснити аналіз філософсько-ідейних впливів на соціокультурні концепції вченого;
- дослідити становлення і розвиток функціоналізму в соціокультурних працях Б. Маліновського;
- осмислити філософське значення результатів антропологічної концепцій та методології британського вченого.

Структура роботи. Дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел.

Розділи пов'язані між собою в певній послідовності.

У розділі I *«Визначення соціокультурного аспекту та його ролі в антропології Б. Маліновського»* окреслено поле соціокультурного виміру в антропології британського науковця, досліджено й розглянуто основні поняття та засади методу дослідження суспільств різних культур. Також визначено функціональну проблематику вивчення культури та описано результати досліджень Б. Маліновського.

У розділі II *«Філософський аналіз соціокультурних концепцій Б. Маліновського та їхнього впливу на антропологічні дослідження»* виконано аналіз теорії функціоналізму в роботах Б. Маліновського. Досліджено вплив різноманітних філософських і наукових концепцій на методологію антрополога. Здійснено філософське осмислення значення основних тез теорії Б. Маліновського.

Теоретико-методологічні засади дослідження. Дослідження ґрунтується на таких методологічних принципах, як системність, історизм і цілісність. Застосовано функціонально-системний підхід, за допомогою якого було проаналізовано соціокультурні концепти викладенні в роботах Б. Маліновського і встановлено взаємозв'язки між філософськими ідеями, на яких вони засновуються. Діахронічний аналіз допоміг прослідкувати розвиток теорії

функціоналізму в антропології британського етнографа. Послугуючись дискурс-аналізом, визначено повну картину досліджень інших мислителів і науковців стосовно соціокультурного аспекту вчення Б. Маліновського.

Джерельна база дослідження містить основні роботи Б. Маліновського стосовно сфери формування соціокультурного дослідження. Зокрема, праці «Argonauts of the Western Pacific» («Аргонавти західної частини Тихого океану») (1922) і «Myth in primitive psychology» («Міф у первісній психології») (1926), і роботи виданні посмертно, у яких містяться фінальні визначення та методи дослідження елементів соціальних і культурних явищ: «A scientific theory of culture» («Наукова теорія культури») (1944), «The functional theory» («Функціональна теорія») (1944), «The dynamics of culture change» («Динаміка культурних змін») (1945) і «Magic, science and religion» («Магія, наука і релігія») (1948).

Для відтворення повного контексту та розуміння процесу формування теорії Б. Маліновського, використані дослідження науковців, а саме, Джеррі Мура «Vision of culture» («Бачення культури»), Одрі Річардс «Bronislaw Malinowski» («Броніслав Маліновський»), Робера Дельєжа «Нариси з історії антропології», Мюррея Вакса «Tenting with Malinowski» («Встановлення намету з Маліновським»), Крістіни Томпсон «Anthropology's Conrad: Malinowski in the tropics...» («Конрад антропології: Маліновський у тропіках...»), Раймонда Фьорса «Malinowski as scientist and as man» («Маліновський як науковець і як людина») та ін.

Задля висвітлення засадничих положень соціокультурних концепцій і їхнього впливу на подальші антропологічні дослідження, автор спирався на роботи Одрі Річардс «The concept of culture in Malinowski's work» («Поняття культури в роботах Маліновського»); праці Генріки Куклік, Айвена Стренського, Анни Грімшау в збірці «A new history of anthropology» («Нова історія антропології»); Раймонда Скупіна «Cultural anthropology a global perspective» («Культурна антропологія: глобальна перспектива»); есе Гана Вермьолен, Фредеріко Роса, Адама Купера, Джеймса Уррі в збірці «Before

and after Malinowski: alternative views on the history of anthropology» («До і після Маліновського: альтернативні погляди на історію антропології») та ін.

Також приділено увагу працям дослідників, які вивчали саме філософсько-ідейне підґрунтя теорії Б. Маліновського, а саме, Петра Скальніка «Malinowski and philosophy» («Маліновський і філософія»), Джудіт Окелі «Anthropological practice: fieldwork and the ethnographic method» («Антропологічна практика: польова робота та етнографічний метод»), і Гантінгтона Кернса, його передмові до праці Б. Маліновського «A scientific theory of culture» («Наукова теорія культури»).

РОЗДІЛ I

ВИЗНАЧЕННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО АСПЕКТУ ТА ЙОГО РОЛІ В АНТРОПОЛОГІЇ Б. МАЛІНОВСЬКОГО

Значна кількість робіт Броніслава Маліновського сконцентрована на проблематиці розуміння культури як явища, яке формує соціум і продукується цим соціумом. Вивчаючи інакші культури та суспільства, більшість мислителів і вчених ХХ століття прагнули по-новому відкрити для себе сутність європейської цивілізації. Так погляд на т. зв. "первісні" культури допоміг би дослідникам зрозуміти джерела та можливі рухи розвитку різноманітних культурних явищ і основні закони, за якими працює суспільство. Такий детальний аналіз мав здійснюватися з якомога більшим залученням здобутків різних галузей наук. Однак це потребувало й розвитку ідей, на які спиралися ці наукові концепції. Відтак нові завдання створювали нові методи дослідження та теорії, у межах яких могли б існувати ідеї дослідників. Тому перші роботи Б. Маліновського зорієнтовані саме на опис явищ культури та принципів функціонування соціуму, і пошук методу, за допомогою якого здійснювалося б дослідження. Останні роботи, видані здебільшого посмертно, уже стосувалися чітких теоретичних засад, які окреслювали досліджувані явища. Хоча наша тема й вивчає теоретичні здобутки і здійснює їхній аналіз, застосовуючи філософсько-історичні методи, ми не можемо ігнорувати ті факти, на яких будувалася теорія Б. Маліновського.

Соціокультурний вимір у антропологічному дослідженні є досить містким уміщенням явищ людського життя. Насамперед для визначення аспекту необхідно встановити його межі, тобто виявити те, що є поза цим аспектом. Зважаючи на діалектичний метод, треба з'ясувати антитезис. Однак з поняттями культури та соціуму така дія може спричинити низку суттєвих проблематик. Б. Маліновський кожен прояв людської життєдіяльності вміщує у визначення культури, оскільки людина постійно перебуває в спеціальному, а отже, штучно-створеному середовищі. Відповідно те, що є поза культурою, становить

нелюдський вимір природи. Тому будь-яка спроба вийти за межі культури стає поверненням до неї, оскільки ми не здатні помислити щось поза культурними уявленнями та традиціями. Тоді звернемося до визначення соціального компоненту. Людина не спроможна за власною природою створювати щось одна. Теоретично, звісно, вона може, проте їй необхідний «хтось» задля оцінювання, допомоги чи то функціонування створених моделей, які Б. Маліновський називає артефактами. Отже, за межами соціального є індивідуальне, яке не здатне відповідати тій моделі, у якій ми звикли існувати. Поза соціальним не може існувати й культура без взаємодії з іншими індивідами. Так, ми можемо говорити про можливість індивідуального творчого поруху, проте людина постійно перебуває в русі взаємодії з іншими, а отже, несе ген культурного й соціальних чинників творення.

Б. Маліновський, підходячи до вивчення цього аспекту, орієнтується на спостереження реальних фактів життя туземців, і формує власні дослідження в теорію, яка дає визначення культурного й соціального вимірів. Так, наприклад, учень британського антрополога Раймонд Фьорс у есе «Malinowski as scientist and as man» («Маліновський як науковець і як людина») наголошує на важливості для Б. Маліновського демонстрації того, наскільки факти безглузді без теорії, і як кожен із цих фактів може набути цілісного значення, якщо їх свідомо співвідносити (Firth, 1964). Отже, цей підхід допомагає сформуванню цілісної та актуальної парадигми сприйняття різних культурно-соціальних явищ. Б. Маліновському вдається не тільки детально виокремити кожен елемент соціуму й культури задля окреслення його суті, але й визначити ці складові завдяки аналізу їхньої функції. Значна кількість таких описових ілюстрацій міститься в його роботі «Argonauts of the Western Pacific» («Аргонавти західної частини Тихого океану»), де, наприклад, дослідник складає уявлення про функції кожного елементу цілісного магічного ритуалу тробріанців, доходючи до розуміння мети й суті кожної окремої складової (Malinowski, 2014).

Аналізуючи підхід антрополога до визначення цих племінних елементів, послідовниця Б. Маліновського Одрі Річардс зазначає, що під час аналізу

соціокультурних явищ науковця цікавили як індивідуальні аспекти, так і колективні; а також їхня взаємодія: індивід, який долучається до певної суспільної події, ілюструє певну особливість соціальної структури (Richards, 1969). Тому через співставлення індивідуального з колективним дослідник спроможний виявити місце індивіда в соціумі, та визначити структуру цього соціуму. У результаті, на думку О. Річардс, відбувається формування культурної парадигми (Richards, 1969).

Описуючи культурні й соціальні явища, Б. Маліновський намагався вирізнити певну структуру й узагальнити отримані знання. Така робота допомогла б виробити чіткі інструменти для подальших досліджень. Запозичуючи надбання свого часу (впровадження позитивістських ідей у лоно науки), антрополог прагнув до створення точних моделей і використання міждисциплінарних підходів. Науковець Гантінгтон Кернс убачав у методології Б. Маліновського значний вплив саме фізико-математичного напрямку освіти вченого, що сприяло введенню особливої методології в подальшу теорію вивчення антропологічних аспектів (Cairns, 1960). Отже, ми зустрічаємо значну кількість запозичень принципів здійснення дослідження з біології, математики, фізики, соціології і застосування актуальних на той час філософсько-теоретичних концепцій і методів. Вивчаючи британську антропологічну традицію, американська дослідниця Генріка Куклік пише, що Б. Маліновський засвідчував свою теорію біологічними константами, що допомогло встановити значення біологічних і психологічних потреб, які задовольнялися соціальними інститутами всіх суспільств (Kuklick, 2008). У результаті, це дало поштовх для формування тези Б. Маліновського про існування спільних процесів у становленні різних культур незалежно від етапу розвитку певного суспільства. Такий погляд став протиположним суперницькій еволюціоністській школі антропології, яка вбачала в процесах розвитку культури принципи виживання і поширення в соціумі найбільш вдалих культурних програм. Щодо цього бельгійський учений Робер Дельєж у «Нарисах з історії антропології» зазначив: «Перший закид молодого Маліновського до теорії еволюції стосувався того, що

вона виводить соціальні факти поза межі їхнього соціального контексту і вважає їх пережитками» (Дельєж, 2008, с. 120). Докладніше про взаємовпливи та протистояння антропологічних шкіл у баченні соціокультурних проявів ми розглянемо в другому розділі.

Повертаючись до окреслення сфер культурного й соціального в антропології Б. Маліновського, його послідовниця Одрі Річарс у роботі «The concept of culture in Malinowski's work» («Поняття культури в роботах Маліновського») пише, що пояснення науковцем антропологічних фактів зосереджене не тільки на ролі, яку вони відіграють у культурній системі, а й на їхньому співвідношенні між собою всередині цієї системи; тому культурна структура розглядається дослідником у зв'язку з фізичним оточенням (Richards, 1964). Далі вона характеризує співвідношення культурного та соціального аспектів: «...Маліновський, як і інших соціологів, і психологів його часу, займала відмінність між біологічною і соціологічною спадщиною людини, і він із самого початку ототожнював останнє з терміном культура» (Richards, 1964, р. 16). Отже, культура для Б. Маліновського вміщує різні виміри прояву (у тому числі соціальний), які він намагався поєднати із загальною схемою задля здійснення емпіричного дослідження.

Вивчення взаємовідношення складових культури здійснюється антропологом у межах міждисциплінарного підходу. Американський дослідник Айвен Стренскі в есе «The spiritual dimension» («Духовний вимір») зауважив, що для Б. Маліновського основна ідея полягає в укоріненні біологічних потреб у різноманітних культурних функціях, які безпосередньо задовольняють ці потреби (Strenski, 2008). А. Стренскі пише, що тут, безперечно, спостерігається вплив соціолога й філософа Еміля Дюркгайма, який стверджував, що суспільства являють собою систематизовані цілісності (магія, міфи, політика тощо), кожна з яких абсолютно необхідна для подальшого виживання мета-цілісності (суспільства). Соціокультурна цілісність – організм, що переживає кризу, спричинену біологічними потребами (Strenski, 2008).

Отже, ми бачимо, що соціокультурний аспект антропології

Б. Маліновського має давнє підґрунтя та продовжує існуючі традиції вивчення подібних явищ. Одначе революційність тез дослідника не була б такою, якщо не детальне вивчення елементів прояву культури та здійснення спроб пояснення існуючих соціокультурних процесів. Тому пропонуємо більш цілісний аналіз основних теоретико-методологічних тез британського дослідника.

1.1. Огляд основних соціокультурних понять і методів дослідження

Задля повноти нашого дослідження варто наголосити на ключових поняттях і методологічних інструментах, які застосовує Б. Маліновський під час вивчення культурно-соціальних аспектів. Науковець багато років життя присвятив спостереженню за різними культурами, перебуваючи в туземному соціумі. Найвідоміша його наукова подорож це, безперечно, Новою Гвінеєю та Тробріановими островами, яка висвітлена в праці «Argonauts of the Western Pacific» («Аргонавти західної частини Тихого океану»). У перших розділах роботи Б. Маліновський формує необхідні умови здійснення антропологічного дослідження: у науковій роботі етнограф має описувати реальні факти й наводити приклади, які відображатимуть аспекти культури, з метою їхнього пояснення послідовникам. Для полегшення збору та передачі результатів, антрополог зазначає на необхідності використання синоптичних таблиць, діаграм, схем, які мають структурувати елементи наявної культури (Malinowski, 2014). Такий підхід допомагає сформулювати нові факти про систему задля створення культурної мапи, висвітлити прогалини в знаннях і виокремити сфери, які потребують поглибленого вивчення. Стосовно побудови методології Б. Маліновський наголошує на використанні не тільки власних спостережень, проте й методу фіксації: науковець має вести етнографічний щоденник систематично і протягом усього періоду здійснення дослідження в регіоні (Malinowski, 2014). У такий спосіб записи стають ідеальним інструментом у польовій роботі. Так, наприклад, антропологиня Джудіт Окелі в праці «Anthropological practice» («Антропологічна практика») пише, що коли науковець зустрічається з малодосліджуваною групою, то він має провести з нею

довгий час, постійно аналізуючи власні дослідницькі записи й піддаючи все детальному вивченню (Okely, 2020). Важлива особливість дослідження Б. Маліновського – концентрація на всіх проявах соціокультурної діяльності тробріанців. Оскільки вивчаючи об'єкт цілісно, науковець міг дійти до глибинного розуміння окремих проявів культури. Отже, у роботах антрополога відбувається впровадження методу послідовної систематизації етнографічних даних задля демонстрації взаємозв'язку між культурними аспектами.

Однак Б. Маліновський у «Argonauts of the Western Pacific» («Аргонавти західної частини Тихого океану») також стверджує, що досліднику час від часу буде корисно відкласти фотоапарат, блокнот і олівець, і поринути в культурно-соціальне життя племені, яке досліджується; тобто брати участь у всіх діях соціуму: розмови, ігри, свята, будівництво тощо (Malinowski, 2014). У результаті, розуміння культурних процесів і суспільної організації стає кращим, ніж коли б це було "сухе" дослідження з боку. Науковець не може постійно знаходитися в ролі спостерігача, оскільки тоді досліджуване суспільство не буде мати змоги проявити довіру й установити комунікацію. У цьому підході можна спостерігати постання дуалістичної проблематики «свій – чужий». Б. Маліновський наголошує на зруйнуванні межі між цими двома парадигмами, оскільки дослідник має перетнути власний кордон Чужого задля розуміння культурного буття Іншого. Унаслідок антрополог пропонує вирішення цієї дуальності нею ж самою: етнограф має одночасно репрезентуватися в обох колах, щоб надати живості власному дослідженню. Так бельгійський науковець Робер Дельєж, констатуючи особливості методології Б. Маліновського, зазначає, що дослідник має: «1) ...відділитися від собі подібних; 2) ...має якомога довше жити в досліджуваному селі; 3) він повинен максимально зблизитися з тубільцями» (Дельєж, 2008, с. 127).

Варто наголосити, що своєрідність побудови такого методу активного спостереження в антропології пов'язане з відсутністю чіткої дослідницької бази. Цей підхід нагадує Декартівську програму пошуку методу пізнання: повернутися до того, що вчений точно може знати – стає головним гаслом наукової діяльності

Б. Маліновського. Отже, ми бачимо торжество просвітницької традиції у вивченні соціокультурних явищ туземного життя. У результаті антрополог пропонує застосувати в метод «fieldwork». Соціолог Мюррей Вакс у есе «Tenting with Malinowski» («Встановлення намету з Маліновським») зазначає на використанні цього підходу ще задовго до діяльності етнографа. Проте метод застосовувався обмежено, і лише в парадигмі еволюціонізму: звернення науковців до т. зв. "технологічно-примітивних народів" задля розуміння витоків соціокультурних елементів т. зв. "цивілізованого європейського суспільства" (Wax, 1972). У цьому напрямі метод польового дослідження не використовувався абсолютно, відображавши лише суб'єктивне ставлення науковців до предмета вивчення. Тому «fieldwork», впроваджений Б. Маліновським, ставив на меті подолання суб'єктивності спостерігача (Чужого). М. Вакс пише, що метод спостереження важливий для антрополога завдяки відображенню ідеї дієвості: активного залучення науковця у вимір свого дослідження (Wax, 1972). Отже, учений має прагнути до участі в повсякденному житті суспільства, яке вивчається. Проте далі М. Вакс піддає критиці прагнення Б. Маліновського досягти міжкультурного порозуміння, оскільки очікування стати тубільцем є не виправданим через різність культурних контекстів самого дослідника та меланезійців (Wax, 1972).

Бажання Б. Маліновського подолати суб'єктивність у антропологічному пізнанні ми спостерігаємо в «Argonauts of the Western Pacific» («Аргонавти західної частини Тихого океану»), де етнограф проводить дослідження психологічних аспектів відмінного культурного соціуму. Науковець доходить висновку, що неможливо пізнати індивідуальну суть тубільця без вивчення та опису соціального устрою, де той перебуває. Тобто необхідно вести дослідження в русі від загальної сфери до одиничної. Тут ми спостерігаємо використання етнографом елементів дедуктивного методу. Антрополог Джеррі Мур зазначає на характері дослідження Б. Маліновського, що полягає у фіксації суб'єктивної динаміки повсякденного життя тубільців (Moore, 2009). Для британського науковця не кожний мотив дії призводить до ретрансляції соціокультурної

діяльності, тому необхідно зважати на суб'єктивні ментальні стани досліджуваної культури. У праці «*Magic, science and religion*» («Магія, наука і релігія») Б. Маліновський окреслює завдання дослідження: «Що я хочу пояснити, так це те, що у всіх спробах зрозуміти ментальність тубільців необхідно спочатку вивчити та описати типи поведінки, а їхній словниковий запас пояснити їхніми звичаями та їхнім життям» (Malinowski, 1948, pp. 58-59). Отже, ми спостерігаємо, що методологія не функціонує без вивчення ментальності та її проявів. Тому в першій праці Б. Маліновський формує 3 цілі (завдання) науково-польових досліджень: 1) скелет: чітке уявлення про племінний устрій, головні елементи культури, які ми спостерігаємо (повсякденні загальності); 2) плоть і кров: конкретизація даних повсякденного життя, опис загальної поведінки тубільців; 3) дух: спроба передати погляди, думки, вираження (у т. ч. мовленнєвих) туземців для формування фінальної картини світу відмінної культури (Malinowski, 2014).

Таким способом британський науковець задає вектор ведення дослідницької роботи, враховуючи як поверхневі, так і глибинні чинники. Основним же рушієм соціокультурних процесів Б. Маліновський вважає потреби індивіда чи певної групи, сформовані ним як теорія потреб (theory of needs). Узагальнюючи надбання антрополога, соціолог Талкотт Парсонс у есе «*Malinowski and the theory of social systems*» («Маліновський і теорія соціальних систем») описав суть його методології: «...основними відправними пунктами теоретизування Маліновського є, по-перше, надання будь-якому способу поведінки людського розуміння з погляду мотивації індивідів; по-друге, включення до цієї вимоги як раціональної, «науково-обґрунтованої» поведінки, так і «ірраціональної» ритуальної, магічної, релігійної поведінки...; по-третє, визнання взаємозв'язку різних елементів, які складають «культуру», утворюючи певну систему; і, по-четверте, прив'язка конкретного предмета до певної функції в поточному теперішньому протіканні цієї культури, як основи для її розуміння» (Parsons, 1964, p. 55). Отже, ми спостерігаємо аналогію з вищезазначеною трьохрівневою структурою завдань, які окреслені Б. Маліновським із метою здійснення

функціонального дослідження соціокультурних явищ маловідомого суспільства.

Важливо розуміти, що описане першим пунктом розуміння потреб групи чи індивіда стає рушійною силою для отримання більш точних уявлень. Такий інструмент може слугувати ключем для проведення якісного антропологічного вивчення, і сприяти здійсненню функціонального опису без залучення суб'єктивного бачення вченого. Антрополог Джеррі Мур стверджує, що теорія потреб займає центральне місце у функціональному підході культурного дослідження Б. Маліновського. На думку Дж. Мура, етнограф не просто описував що відбувається (форма), але й чому це функціонує (функція): культурна діяльність є комплексною відповіддю на різні виклики потреб (Moore, 2009). Тут важливими є два аспекти: форма та функція, які стали основою функціональної теорії британського антрополога й були досліджені в пізніших працях. В есе «The functional theory» («Функціональна теорія») Б. Маліновський наголошує, що культурна форма завжди зумовлена функцією, яка є внеском часткової діяльності до загальної (Malinowski, 1960a). Тобто ми не можемо говорити про одиниці, які відірвані від контексту, а маємо дослідити витоки того чи іншого явища. Етнограф стверджує про нерозривність таких понять як функція соціокультурного явища та індивідуальної чи групової потреби: «Теорія потреб і їхнє походження дає нам більш визначений функціональний аналіз взаємозв'язку між біологічним, фізіологічним і культурним детермінізмом» (Malinowski, 1960a, p. 175). Такий підхід до здійснення наукового дослідження демонструє можливість прогнозування чи пояснення тих чи інших явищ людського життя. Пов'язуючи форму й функцію, Б. Маліновський у праці «A scientific theory of culture» («Наукова теорія культури») концентрується вже на проясненні форми, у якій він убачає відкриття нового наукового підходу (Malinowski, 1960b). Водночас виникає проблема визначення форми, коли ми досліджуємо нематеріальне, недоступне для об'єктивного спостереження, як наприклад, аналіз прояву психічних процесів. Констатуючи цю проблему, антрополог зазначає: «...науці про культуру все ще не вистачає реальних критеріїв ідентифікації – тобто критеріїв того, що

спостерігати та як спостерігати, що порівнювати, і як це здійснювати...» (Malinowski, 1960b, p. 70). Тому відповідно поняття форми культурного явища залишається відкритим для послідовників теорії Б. Маліновського та потребує інших наукових підходів.

Зв'язкою різних форм-функцій соціокультурних елементів і процесів, у концепції Б. Маліновського, є інститут. У праці «The functional theory» («Функціональна теорія») він окреслює це поняття як функціонально відокремлену одиницю, яка становить обов'язкове відношення між елементами культури (Malinowski, 1960a). Інститут так само визначає кордони між різними культурними аспектами. Вводячи таку модель до своєї теорії, Б. Маліновський спрощує зміни та аналіз накопичених даних дослідження, що дає змогу вдаліше оперувати фактами спостереження соціокультурних явищ. У роботі «The dynamics of culture change» («Динаміка культурних змін»), де описані взаємодії між різними культурами в межах одного середовища, антрополог стверджує, що інститут – організована система людської діяльності, сукупність елементів культури, які об'єднані в комплекси за визначеними принципами (Malinowski, 1945). Важливо, що поняття демонструє присутність одних і тих самих інститутів у різних людських культурах, що виводить дискурс на загальнолюдський культурний рівень. Тому ми можемо вважати інститут певною універсальною структурою, яка підходить для вивчення будь-якої культури. Науковець Робер Дельєж пише, що дослідження Б. Маліновського відбувалося так: досліджувалося не походження певного явища, а його місце і зв'язок з іншими інститутами (Дельєж, 2008). Тому можна дійти висновку, що в методології Б. Маліновського, не без впливу позитивістської традиції, основним питання є «як?», а не «чому?». Через співставлення і розуміння як працює те чи інше соціокультурне явище, дослідник здатен встановити і прояснити невідомі культурні елементи.

Антрополог Джордж Мьордок у есе «Bronislaw Malinowski» («Броніслав Маліновський») також наголошує на загальному характері застосування Б. Маліновським терміну «інститут» до соціальних груп або субкультур (тобто

одиночного в загальному просторі): колективне життя суспільства проявляється в низці організованих систем поведінки, або ж інститутів, які забезпечують необхідні одиниці-модулі для польового дослідження. Дж. М'юрдок пише, що аналіз інститутів включає шість взаємопов'язаних елементів (персональний, матеріальний, норми, діяльність, статут, функція). Якщо узагальнювати, то їхній взаємозв'язок ґрунтується на соціальній комунікації між індивідами в групі, яка базується на певних нормах і статутах, які мають виконувати певні функції, що задовольнятиме потреби індивідів (Murdock, 1943). Тобто ми бачимо замкнений цикл, який цілковито пояснюючи себе, виконує процеси фіксації, збереження та поширення культурних норм і патернів.

Останнім аспектом, на якому хотілося б зупинитися під час розгляду основних понять і методів дослідження Б. Маліновського, так це теорія культурних змін. У праці «The dynamics of culture change» («Динаміка культурних змін») окреслено співвідношення та взаємодію двох існуючих різних культур у межах одного середовища. Особливо це розуміння необхідне, коли ми говоримо про культурні зміни, бо тоді ми досліджуємо вже два пласти: «культуру вторгнення» та «культуру, що сприймає» (Malinowski, 1945). Таке явище взаємодії вивчати важче, ніж незмінні культури в процесі здійснення звичайного польового дослідження. Тому в разі симбіозу будь-яких двох культур Б. Маліновський вводить поняття «дифузія», тобто перехід складових елементів і характерних рис з однієї культури до іншої, які або розчиняються в новій культурі, або утворюють комплекси. У результаті такі одиниці складно відділити, тому завданням дослідника стає саме виокремлення цих впливів, встановлення їхнього походження. Б. Маліновський зазначає, що дифузія не є випадковим процесом, тому інколи її польовий аналіз є проблематичним, поки ми не визначимо її утворення як складно організованої системи чи інститута (Malinowski, 1945).

Використовуючи зазначені методи, Б. Маліновський дає визначення явищу соціокультурного взаємовпливу: культурні зміни є процес, у якому відбувається трансформація суспільства, а саме його соціальної, духовної, матеріальної

організацій від одного типу до іншого. Зі свого боку це становить головний дієвий чинник людської цивілізації, який проявляється усюди та в будь-яку історико-культурну епоху. Причинами такого розвитку він називає внутрішні (незалежна еволюція) і зовнішні (взаємодія культур, тобто дифузія) чинники (Malinowski, 1945). Отже, феномени змін діють у сукупності й потребують безпосереднього вивчення, оскільки вони характеризують нові реалії культурного простору, який вивчає антрополог. Б. Маліновський у «The dynamics of culture change» («Динаміка культурних змін») наводить три аспекти цього вивчення: «вплив вищої культури; субстанція туземного життя, на яку спрямований вплив; явище автономних змін як продукт взаємодії між цими двома культурами» (Malinowski, 1945, p. 26). Ґрунтуючись на позитивістському баченні теорій (а саме, за традиціями Огюста Конта: довіра тільки спостереженням, прагнення побачити явище об'єктивно), Б. Маліновський зацікавлений у створенні чіткого дослідницького інструменту, який допоміг би вивчати складне явище культурних змін. Тому він вводить у свою теорію принцип спільного фактору: під час взаємодії одного культурного простору (і його інститутів) з іншим культурним простором (і його інститутами) створюється третій пласт культури зі змішаними інститутськими компонентами обох культурних вимірів (Malinowski, 1945). Тому поняття «спільний фактор» являє собою не тільки поле зміни, але й контакту між різними структурами культур. У результаті такий підхід створює можливість для взаємодій соціокультурних аспектів, а не винищення чи поглинання однієї з культур.

Отже, висвітливши основні засади антропологічної теорії Б. Маліновського, можна дійти висновку, що він надзвичайно ретельно намагався віднайти й побудувати ту методологію, яка виявиться найбільш науковою і практичною для майбутнього прояснення соціокультурних аспектів. Однак ми побачили, що сам дослідник виявляє певні проблеми у власній теорії. Він окреслює нове коло проблематик, узагальнюючи власні результати. Так роботи Б. Маліновського віднаходять як підтримку наукової спільноти, так і критику. Тому пропонуємо для кращого філософського розуміння соціокультурного дискурсу британського

етнографу ознайомитися з подальшими наслідками його теорії і методу.

1.2. Окреслення проблематики та результатів дослідження Б. Маліновського

Автор Гантінгтон Кернс у передумові до «*A scientific theory of culture*» («Наукова теорія культури») пише, що ідеї Б. Маліновського є «...результатом запеклої полеміки. ...вони були піддані щохвилинній перевірці експертів, прихильних до протилежних позицій. Те, що вони витримали, за винятком незначних модифікацій, аналіз, якого вони зазнали, свідчить про їхню життєздатність» (Cairns, 1960, p. v). Дійсно, теорія британського антрополога дала змогу по-новому переосмислити існуючі методологічні засади дослідження, проте вона не була полишена критичних зауважень із боку інших науковців. Б. Маліновський наголосив на нових пріоритетах у вивченні соціокультурних явищ, поєднуючи основні здобутки існуючої антропологічної методології та тогочасні філософсько-наукові ідеї. Отже, у роботах дослідника відчутний міждисциплінарний підхід до аналізу культурних і етнографічних проблем.

У результаті він заклав фундамент для міцного становлення нової науки – соціальної антропології, яка отримала чіткий теоретико-методологічний базис. Антрополог Джеррі Мур у «*Visions of culture*» («Бачення культури») відмічає, що Б. Маліновський задав нові стандарти етнографічного дослідження, що вплинуло на подальших науковців і видозмінило традиції британської антропологічної школи, утворивши в її межах різні підходи визначення культури. Дж. Мур зазначає, що теорія Б. Маліновського також вивчала культуру як інструмент задоволення індивідуальних потреб, на відміну від поглядів іншого етнографа цієї школи Альфреда Редкліфа-Брауна, який обмежувався дослідженням лише соціального в культурному вимірі. Завдяки цій відмінності Б. Маліновський формує своє дослідження саме в русі структурного функціоналізму (Moore, 2009). Так відбулося розширення меж аналізу соціокультурних явищ, оскільки враховувалися всі можливі чинники їхнього формування. На таку зміну наукового підходу відреагувала антропологиня

Одрі Річардс, зазначивши, що Б. Маліновський став новим диханням, пробираючись крізь тин еволюціонізму, дифузійнізму й ідеї пережитків (Richards, 1969). Як деталізація описів, здійснених британським антропологом, так і метод співвіднесення діяльності, переконань і норм поведінки були тоді новими.

Співвідносячи унормоване вивчення культури в підході А. Релкліфа-Брауна з роботами Б. Маліновського, ми можемо спостерігати зміцнення ролі індивіда в суспільному житті, зацікавлення саме в потребах одиниць і переосмислення відношень між соціальними структурами та культурними явищами. Американська дослідниця Генріка Куклік у роботі «A new history of anthropology» («Нова історія антропології») зазначає, що Б. Маліновський звертав увагу на мотиви окремих людей під час вивчення соціальних аспектів та відповідно намагався дослідити їхній вплив на різноманітні культурні пласти. Результатом такого відношення стало формування соціальними силами бажань певних людей як складової колективного простору (Kuklick, 2008). Аналізуючи вплив теорії етнографа на метод подальшого антропологічного дослідження, науковиця Анна Грімшау в есе «Visual anthropology» («Візуальна антропологія») стверджує, що Б. Маліновський змістив бачення із центрального місця об'єкта на дослідження загальних соціокультурних проявів (тобто зосередив увагу на елементах цілого, і способах його формування): «Концептуальна увага змістила фокус із поверхні в глибину, з видимих проявів культури на проблеми соціальної структури. Також відбулася трансформація ролі польового дослідника. Вікторіанських учених з арсеналом інструментів замінив єдиний етнограф із блокнотом і ручкою» (Grimshaw, 2008, pp. 298-299). Такий підхід до здійснення дослідження призвів не тільки до розвитку методології, але й відобразився на змінні ролі самого науковця.

Однак теорія Б. Маліновського отримала критичні зауваження стосовно деяких елементів її побудови та функціонування. Наприклад, антрополог Раймонд Фьорс у есе «Malinowski as scientist and as man» («Маліновський як науковець і як людина») критикує узагальнюючу точку зору Б. Маліновського,

оскільки, на його думку, вона перешкоджала етнографу сформувати більш чіткі положення, які б характеризували соціальні явища. Далі Р. Фьорс здійснює пояснення проблематик, які виникли в науковця: «...аналітичний внесок Маліновського в антропологію був набагато сильнішим, ніж його систематичний внесок. Він не дуже далеко розвинув власну концепцію функції. Й у своїх спробах створити систему, яка повністю враховувала б його концепцію культури, він зіткнувся зі складною, громіздкою і певним чином збитковою теоретичною конструкцією» (Firth, 1964, p. 1). Схожа думка також трапляється і у послідовниці Б. Маліновського Одрі Річардс. В есе «The concept of culture in Malinowski's work» («Поняття культури в роботах Маліновського») антропологиня пише, що непереконаливість теорії криється в занадто детальній концентрації на окремих аспектах культури. Авторка зазначає, що деякі критики цієї теорії сходяться на тому, що антропологу не вдалося окреслити ту заповітну загальну культуру і здійснити її цілісний опис. Проте О. Річардс далі стверджує, що підхід Б. Маліновського до побудови методології став новим, подекуди революційним для британської традиції антропології (Richards, 1964). Незважаючи на зауваження, Б. Маліновському все-таки вдалося описати сутність культури. У роботі «A scientific theory of culture» («Наукова теорія культури») він зазначає: «Очевидно, що це єдине ціле, яке складається зі знарядь праці і споживчих товарів, конституційних хартій для різних соціальних груп, людських ідей і ремесл, вірувань і звичаїв» (Malinowski, 1960b, p. 36). Далі антрополог говорить, що незалежно від типу чи розвитку культура є величезним апаратом «...частково матеріальним, частково людським та частково духовним, за допомогою якого людина здатна вирішувати конкретні, специфічні проблеми, з якими вона зіштовхується» (Malinowski, 1960b, p. 36). Отже, Б. Маліновський зміг визначити напрям побудови дослідження для виокремлення загального, спільного змісту культури, хоча й не без проблем, які виникли в процесі конструювання методології.

Удосконалення етнографом методу «fieldwork» змінило наявний антропологічний дискурс, але теж зазнало критики з боку інших науковців. Ба

більше в колах дослідників праць британського антрополога обговорювалося створення ним власного міфу науковця-революціонера. Авторка Крістіна Томпсон у есе «Anthropology's Conrad: Malinowski in the tropics...» («Конрад антропології: Маліновський у тропіках...») наголошує на живості етнографічних робіт Б. Маліновського та його щоденників, де він відпрацьовував літературно-художні засоби, які становлять елементи створення власного міфу та популяризації молоді науки (соціальної антропології). Отже, на її думку, сам антрополог доклав рук до піару свого методу завдяки веденню етнографічного щоденника (Thompson, 1995). Сучасні дослідники теж притримуються критичної точки зору, сперечаючись про внесок Б. Маліновського у вивчення соціокультурних аспектів під час здійснення польового спостереження. Наприклад, антрополог Ган Вермьолен у есе «Before, during, and after Malinowski...» («До, під час і після Маліновського...») стверджує, що британський науковець не був відкривачем методу польового дослідження. На його думку, цей метод застосовували й до Б. Маліновського такі дослідники як: Франц Боас, Френк Кушінг, Марія Чаплицька й інші; тому ми не маємо права приховувати здобутки «домаліновців» (Vermeulen, 2022). Проте тут існує і місце для інновації етнографа: бажання вийти на новий рівень методу «fieldwork» та заснувати нову віху досліджень у галузі соціальної антропології. Отже, сучасні дослідження внеску Б. Маліновського зводяться до того, що він постійно займався актуалізацією цього методу, впроваджуючи його водночас в університетське навчання.

Однак зосередимося на перевагах наукової діяльності Б. Маліновського. Неможливо оминати вдалого застосування та модернізації вченим методу активного спостереження, що згодом призвело до виокремлення соціальної антропології як нового напрямку дослідження. Науковець Робер Дельєж стверджує: «...соціальна антропологія має вважатися дисципліною, яка впорядковує свої дані на основі активного спостереження» (Дельєж, 2008, с. 123). Зазначаючи на необхідності збору даних цим методом, антропологиня Джудіт Окелі також підтримує тезу про інноваційність упровадження концепту

«participant observation» (спостереження з боку учасників) в антропологічне дослідження: «Маліновський підкреслював важливість повсякденних подій як центральних для дослідження, так і для спостереження за учасниками» (Okely, 2020, p. 82). Проте стосовно ефективності застосування цього методу під час вивчення соціокультурних аспектів можна вести серйозну дискусію. Так, наприклад, ще Карл Поппер у своїх тезах «The logic of the social sciences» («Логіка соціальних наук») відкидає концепцію об'єктивного спостерігача, оскільки цього досягти неможливо. Філософ стверджує: «Соціальна антропологія перетворилася з прикладної описової дисципліни на ключову теоретичну науку, а антрополог зі скромного й дещо недалекогоглядного дескриптивного польового працівника перетворився на далекоглядного і глибокого соціального теоретика та соціального глибинного психолога» (Popper, 1977, p. 92). Підсумовуючи, К. Поппер констатує, що стати "дослідником із боку" й досягти необхідного рівня об'єктивності ми не можемо, оскільки задля отримання бажаного результату дослідницької діяльності нам потрібно бути поза межами загального людського виміру, що, звісно, є неможливим.

Якщо говорити про подальші дослідження учнів Б. Маліновського, які, безсумнівно, поклалися на його методи, то можна прослідкувати низку проблематик, які виникли у їхніх роботах. Новозеландський антрополог Джеймс Уррі в есе «Ethnographic research, ethnographic writing, anthropological theory and colonialism...» («Етнографічні дослідження, етнографічне письмо, антропологічна теорія та колоніалізм...») зазначає, що учні Б. Маліновського, дотримуючись його теорії, здійснювали етнографічні дослідження для отримання додаткових даних із метою покращення розуміння соціуму. Перспектива етнографічних доповідей учнів, пише Дж. Уррі, зіштовхувалася з проблемою оформлення результатів дослідження у формі монографії. По-перше, це створювало складність слідування доктринам функціональних методів. По-друге, з'явилася проблематика фіксації деталей дослідження (Urry, 2022). Проте сам Б. Маліновський ще за свого життя пропонував учням для уникнення цих

складнощів писати цілеспрямовані етнографічні праці, які були б не тільки описовими, а й містили теоретичні аргументи. Як приклад такої роботи Дж. Уррі наводить «Аргонавтів» самого Б. Маліновського.

Наостанок хочемо узагальнити вищезазначені наслідки роботи Б. Маліновського зауваженням дослідника Мюррея Вакса: «Значний матеріал, зібраний у процесі польової роботи, дав змогу йому описати важливі особливості тробріанської культури. Проте соціальна дистанція, яка зберігалася між Маліновським та тробріанцями, призвела до неправильного розуміння ним таких важливих особливостей тробріанського життя, як система магії і релігії. Незважаючи на велику кількість зібраних ним матеріалів про ритуальні практики, він зобразив їх як європейців із темною шкірою» (Wax, 1972, p. 12). Так проілюстровано переваги (детальний збір даних) і недоліки (прагнення об'єктивності) методології дослідження соціокультурних явищ Б. Маліновським. Однак далі М. Вакс зазначає, що антропологу все ж таки вдалося зняти великий пласт культурного коду тубільців, і покласти початок для розвитку методу активного спостереження (Wax, 1972). Проте, як ми вже зазначали, чи не створює такий підхід проблематику наукового дослідження, яка просто не здатна бути вирішеною (як стверджував К. Поппер). Дослідник не може до кінця зануритися в культурну парадигму інших, оскільки сам є представником інакшого виміру. Також ми спостерігаємо постання питання культурної самоідентифікації: коли Інший поринає в нове середовище, він здатен у ролі спостерігача досліджувати несвідомі прояви культури індивідів, що було б складно зробити в умовах культури чи традиції самого дослідника. Водночас через вивчення інакшого виміру, ми можемо зрозуміти загальні механізми і процеси культури, які властиві всім суспільствам. Отже, можуть вибудовуватися різні цінності і пріоритети, проте зміст культури залишатиметься спільним. Для прояснення цієї проблеми й низки інших питань слід звернутися до теоретико-філософської бази, наукових принципів і уявлень, на яких будував свою теорію і методологію Б. Маліновський.

РОЗДІЛ II

ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ КОНЦЕПЦІЙ Б. МАЛІНОВСЬКОГО ТА ЇХНЬОГО ВПЛИВУ НА АНТРОПОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Здійснення філософського аналізу соціокультурної теорії Б. Маліновського допомагає інакше поглянути на аспекти, які сприяли пошуку нової наукової методології та створенню теоретичного базису. Узагалі, роль філософії у формуванні дисциплінарних наук завжди була якщо не повністю, то частково відчутною. Зі злетом позитивістського напрямку в пер. пол. XIX ст. відбувалося обґрунтування саме філософських підходів у науці. Філософія почала сприйматися як фабрика, яка створює принципи для наукових концепцій. Далі питання філософської функції в науці розгорталось упродовж XX століття, проте нам важливо зрозуміти, що вже з XIX століття в момент наукової кризи в пригоді стає філософія. Вона дає змогу для пошуку нових гіпотетичних засад і теоретичного базису, а отже, призводить до побудови методології.

Антропологічна теорія Б. Маліновського теж зароджується в момент кризи етнографічних досліджень. Молода наука потребувала залучення більш широкого спектру здобутків інших галузей. Тому британський дослідник, урахувавши фундамент, на якому ґрунтувалися попередні спроби подолання проблем вивчення культури та суспільств, намагався віднайти точніші інструменти здійснення наукового дослідження цих аспектів антропології. Відповідно в роботах етнографа неможливо не відчуті вплив поширених філософсько-наукових тенденцій того часу. Чеський антрополог Петр Скальнік у есе «Malinowski and philosophy» («Маліновський і філософія») зазначає, що філософія відігравала вагомий роль у побудові антропологічної теорії Б. Маліновського, проте він ніколи не займався безпосередньо філософуванням в антропологічному дискурсі (Skalník, 2021). Отже, можна дійти висновку, що для британського науковця філософія виконувала функцію лише необхідного інструментарію у формуванні методу вивчення соціокультурних елементів.

Для кращого розуміння побудови теорії і методології Б. Маліновського варто дослідити впливи різних філософських, культурних і філософсько-наукових ідей, які поглиблюють наш аналіз антропологічного дискурсу. Уже згаданий нами антрополог Петр Скальнік, посилаючись на філософа Ернеста Геллнера, зазначає про відчутні впливи гегельянства (насамперед у внутрішніх механізмах розгортання історичного тла) та позитивізму (ставлення до знання та підхід до його отримання). Він пише: «Неупередженість емпіричного підходу розчищає шлях для космополітичного погляду на людство. Крім того, історичний підхід був обтяжений прагненням до реконструкції як ключа для пояснення сьогодення» (Skalník, 2021). Отже, Б. Маліновський намагався віднайти напрями для здійснення універсальних і детермінованих підходів формування власного дослідження. Однак несподіваним впливом під час розгляду філософсько-теоретичних засад робіт Б. Маліновського, на якому зосереджується П. Скальнік, є спадок польських романтиків, як наприклад, Адама Міцкевича, Юліуша Словацького та Ципріана Норвіда. Такий культурно-світоглядний вплив чеський дослідник пояснює тим, що в тодішніх польських інтелектуальних колах майоріла думка про те, що «держава має бути підпорядкована нації як єдиній спільноті» (Skalník, 2021). Тому політичне як прояв об'єднаної соціокультурної діяльності певного суспільства теж не позбавлене уваги Б. Маліновським. За такої умови, пише далі П. Скальнік, польський доробок протиставляється гегелівському панлогізму та «історіософському песимізму». Опираючись на польського соціолога Яна Єршину, він зазначає, що в роботах Б. Маліновського відбувається синтез двох напрямів, утворюючи парадигму бачення людини як «культурної монади» в загальній сутності культури (Skalník, 2021). Водночас британський антрополог у своєму дослідженні не ігнорує концепт абсолюту культурного космополітичного тла, доповнюючи його індивідуальними проявами.

Якщо докладніше зосередитися на елементах позитивістсько-емпіричних впливів, то в працях Б. Маліновського домінує підхід до здійснення пізнання за допомогою фактів досвіду. Важливими процесами його роботи стали збирання

та опис конкретних доказових ситуацій без вільних інтерпретацій. У «Argonauts of the Western Pacific» («Аргонавти західної частини Тихого океану») науковець складає й багатогранні соціокультурні аспекти (наприклад, обряд Кула) розкладає на простіші елементи для чіткого та ясного прояснення функцій кожного зі складників (Malinowski, 2014). Такий підхід нагадує головні тези, які були продекларовані Віденським гуртком про принципи наукового світорозуміння. Цей вплив підкреслює і Петр Скальнік, який убачає відданість Б. Маліновського вченню філософа-позитивіста Ернста Маха, а саме в сприйнятті світу як уміщення спостережуваних фактів (Skalník, 2021). Задля зміни тенденції ведення етнографічного дослідження на антропологічний лад науковець дотримується методу синхронізму, який має філософський фундамент, оскільки ґрунтується на емпіріокритицизмі Е. Маха. Цей підхід, пише П. Скальнік, у подальшому призведе Б. Маліновського до пошуку функціональних, а не каузальних, пояснень культурних процесів (Skalník, 2021). Водночас синхронізм зорієнтовує дослідника на зборі актуальних даних, оскільки посилення на старі факти призводить до хибних результатів. Основа наукової діяльності має базуватися на точному описі фактів, а не на довільній побудові теорій чи гіпотез. Тобто під час збору даних антропологу важливо спиратися саме на теперішні факти, які мають піддаватися емпіричній перевірці. Науковець Гантінгтон Кернс зазначає, що емпіричний метод Б. Маліновського сприяв узагальненню та цілісному відтворенню фактів, проте остаточний висновок можна лише скласти відповідно до співвіднесених етнографічних аспектів, які є відкритими для спостереження (Cairns, 1960). Тому метод, упроваджений на позитивістсько-емпіричному базисі, має сприяти цілісному дослідженню наявних соціокультурних проявів. Отже, позитивістські тенденції дали змогу Б. Маліновському покращити здійснення антропологічного дослідження і поглибити цей дискурс.

Однак постає тоді низка питань стосовно вивчення ірраціональних і психологічних фактів, які недоступні для прямого спостереження, тим паче строгої перевірки. Ба більше, антрополог не може заплющити очі на ці аспекти

життєдіяльності, як це робили деякі позитивісти, ігноруючи їх, оскільки вони не включали ці прояви у власне дослідження. Незважаючи на це, у роботах Б. Маліновського присутні детальні описи та пояснення таких елементів культури як ритуали, міфи, обряди тощо, особливо таких прикладів багато в праці «*Magic, science and religion*» («Магія, наука і релігія»). Етнограф також досліджує наукові досягнення меланезійців і папуамеланезійців із призми їхнього ірраціонального світовідчуття. Отже, ми бачимо, що цей підхід не створює проблематику для Б. Маліновського. У разі розрізнення раціонального та ірраціонального в туземному суспільстві науковець підкреслює основне питання епістемології у формуванні антропологічного дискурсу: чи усвідомлюється окремість сфер науки і вірувань, чи не є практичне знання наслідуванням традиції? (Malinowski, 1948) Це запитання адресується і до сучасної людини: чи не живимо ми в проєкції наших традицій, уявлень і міфів, чи не здійснюємо науковий пошук через ці виміри? Риторичне питання, проте важливо, що Б. Маліновський довів існування цієї проблематики у відмінній туземній культурі: те, що загальне явище культури породжує цю проблему, а не її окремі елементи. Ба більше, етнограф продемонстрував щільний взаємозв'язок науки й культури, і як одне не здатне існувати без іншого.

Також щодо здійснення антропологічного дослідження Б. Маліновський у роботі «*Myth in primitive psychology*» («Міф у первісній психології») окреслює певні тези, у яких можна побачити наслідування еволюціоністської антропології, від якої сам науковець прагнув позбутися. Наприклад, Б. Маліновський під час пояснення дуалістичного ставлення тубільців до факту смерті індивіда в громаді використовує поняття соціального інстинкту, введеного ще Чарльзом Дарвіном. Антрополог зазначає, що факт смерті як соціальної події уміщує в собі релігійний вимір, який є і колективним, й індивідуальним одночасно, виконуючи відповідні функції (Malinowski, 2011). Так через функціональний підхід Б. Маліновський обґрунтовує міфічне й ірраціональне як потребу людської колективної чи то індивідуальної психології, а отже, як намагання раціоналізуватися. У результаті ми бачимо важливу роль суспільства в побудові

культури через взаємозв'язок індивіда й соціуму, що стане актуальним для досліджень і в інших дисциплінах.

Якщо повернутися до підходу Б. Маліновського у вивченні культури та її елементів, то антропологиня Джудіт Окелі у «*Anthropological practice*» («Антропологічна практика») пише, що спосіб дослідження науковця близький до холістичної традиції: цілісно і ґрунтовно зачепити весь спектр явищ у кожному аспекті культури і звичайне, і незвичайне. Далі вона зазначає: «При такому холістичному підході не один звичай чи практика не могли бути вирвані з контексту» (Okely, 2020, p. 20). Отже, дослідник намагався зосередитися саме на цілісному вимірі культури, а не на поглибленні в окремі елементи. Антрополог Петр Скальнік також стверджує, що функціоналізм Б. Маліновського походить саме з холістичних методів. Він пише, що філософським підґрунтям думки британського науковця є синхроністичний функціоналізм як протипага популярному на той час фрагментарному фрейзерівському вченню про пережитки. П. Скальнік пояснює таке об'єднання філософських елементів функціоналізму та холізму задля створення повного бачення картини людства як біологічного, так і соціального цілого. У цьому проявляється інноваційність Б. Маліновського у формуванні антропології як «інтегральної науки про людство» (Skalník, 2021).

Таке цілісне функціональне вивчення соціально-біологічних проявів демонструє залучення британським антропологом біхевіористського підходу, у разі використання якого дослідник фіксує і здійснює аналіз усього, а не тільки суто "екзотичного". Б. Маліновського в праці «*A scientific theory of culture*» («Наукова теорія культури») зазначає, що теорія культури має виходити з органічних потреб людини (Malinowski, 1960b). Тому соціокультурний базис повинен конструюватися на розумінні взаємозв'язку різних типів складних імперативних потреб. У результаті це дає змогу дослідникові сформувавши комплекс загальних законів формування цілісної культури (духовних, економічних, соціальних тощо). Далі в роботі Б. Маліновський описує схему утворення культурних типів, де особливо зупиняється на мовному аспекті.

Антрополог пише: «Очевидно, що існує ціла сфера людської поведінки, яку польовий дослідник має спеціально вивчити й донести до розуміючого читача, і це специфічна символіка кожної культури насамперед мови. Це, однак, безпосередньо належить до проблеми... визначення символічної функції об'єкта, жесту, членороздільного звуку, яка повинна бути пов'язана із загальною теорією потреб і їхнього культурного задоволення» (Malinowski, 1960b, p. 74). Б. Маліновський зазначає напрям розвитку майбутнього дослідження у сфері взаємозв'язку культури та лінгвістики. Він стверджує, що всі чинники прояву культури базуються на усній чи писемній традиціях, а отже, на мові і її символізмі: «... символізм за своєю суттю є модифікацією вихідного організму (original organism), що дає змогу трансформувати фізіологічний потяг у культурну цінність» (Malinowski, 1960b, p. 132). Такий концептуальний підхід дозволяє нам визначити мінімальні та достатні умови розрізнення докультурної і культурної діяльності, які насамперед спираються на символіко-мовленнєві вирази. Тут Б. Маліновський, здається, описав ті філософські тенденції, які вирували в ідеях науковців і логіків того часу стосовно лінгвістичного аспекту та мовних виразів. Проте британський дослідник наглядно продемонстрував їхній вплив на формування культурного середовища, і, навпаки, вплив культури на індивідуальні прояви поведінки її членів. Ми спостерігаємо, що цілісний підхід Б. Маліновського зображує культуру як циклічний процес, який сам себе творить. Американський антрополог Джеррі Мур у «Visions of culture» («Бачення культури») стверджує, що завдяки баченню культури як постійно утворюючого самого себе процесу, Б. Маліновський вплинув на теорію адаптивного значення культури (Moore, 2009). Тобто культурні прояви встановлюють нові умови, які так само викликають нові культурні зміни. Так соціокультурне середовище має постійно репродукуватися, підтримуватися і управлятися. Тому існує потреба в здійсненні подальших досліджень систем соціальної взаємодії, розвитку конкретної культури, видозміни її аспектів тощо.

Отже, антропологічна теорія Б. Маліновського є багатовимірним уміщенням актуальних ідей пер. пол. ХХ століття. Прагнення етнографа

вмістити найнеобхідніше для всебічного аналізу соціокультурних проявів людського буття призвело до формування вагомого теоретичного базису, який частково створювався і на філософських ідеях. Петр Скальнік стверджує, що зв'язок Б. Маліновського з філософією тісний, проте одночасно й віддалений, оскільки вона становила ненауковий компонент, який слугував для побудови теорії соціальної антропології (Skalník, 2021). Б. Маліновський насамперед опирався на використання емпіричних даних, які є необхідними для наукової діяльності, проте його методологія була б не спроможна існувати без ідей, які мали філософське коріння. Складність досліджуваних питань зумовила розвиток функціонального методу вивчення соціокультурних явищ. Побудований на філософсько-наукових засадах, функціоналізм Б. Маліновського став інструментом для багатьох антропологів із середини ХХ століття. Тому перейдемо до його детального аналізу.

2.1. Розвиток функціоналізму в роботах Б. Маліновського

Головними інструментами дослідження Б. Маліновського є принципи функціоналізму, які вміщують у собі як наукові, так і філософські підходи. Тому використання функціоналізму допомагає науковцю змоделювати тенденцію зміни предмета дослідження, а також пояснити співвідношення предмета з іншими елементами системи та із самою системою, де він перебуває (якщо існує таке відношення). Так метод здатен прояснити подібності чи розбіжності в різних соціокультурних аспектах, і правильно встановити їх значення в загальному контексті культури. Антрополог Майкл Янг у біографії «Malinowski: Odyssey of an anthropologist» («Маліновський: Одиссея антрополога») відмічає, що математичний розум Б. Маліновського відобразився в його методі пошуку законів і закономірностей: «...при знайомстві з різними культурами й мовами, його нотатки продовжують тему "спорідненостей" та "розбіжностей" між культурами, і як його теорія функціоналізму наголошувала на першому, копаючи під "тим, що лежить на поверхні". Коротше кажучи, функціоналізм задовольнив його потребу знайти "закони та закономірності" в різних суспільствах»

(Young, 2004, p. 76). Відповідно метод допомагає також вийти за рамки певної культурної системи, і мати справу з декількома відмінними соціокультурними вимірами.

Функціональний метод описаний Б. Маліновський у двох роботах: у праці «A scientific theory of culture» («Наукова теорія культури») та есе «The functional theory» («Функціональна теорія»). У «A scientific theory of culture» науковець насамперед зображує цей метод як інструмент пошуку зв'язку між культурними досягненнями й людською потребою (базовою або похідною) (Malinowski, 1960b). Тут головною структурою є організація людей, без якої становлення культури неможливе. Організація передбачає специфічну схему, основні фактори якої є універсальними для всього людства. Одиницю такої структури Б. Маліновський убачає саме в понятті «інститут». Тому дослідник далі формує більш чітке визначення штучній системі людства: «Культура – інтеграл, який складається із частково автономних, частково скоординованих інститутів» (Malinowski, 1960b, p. 40). Отже, функціональний метод повністю задовольняє вивчення зв'язку цих елементів цілого.

В есе «The functional theory» («Функціональна теорія») Б. Маліновський зазначає, що функціоналізм – старий метод, проте антрополог визнає, що створює певний "ярлик" (the label) для наявного корпусу наукових ідей. Б. Маліновський порівнює себе із Сократівським акушером, який здійснює власне мистецтво (Malinowski, 1960a). Тому загалом функціональний підхід нагадує сократичну маєвтику, яка допомагає дійти до суті досліджуваного предмета. Отже, функціоналізм має допомогти науковцю відповісти на питання стосовно природи культури та здійснити її індуктивне узагальнення, доводячи існування універсальної схеми для різних культур. Далі Б. Маліновський формує корпус основних положень для здійснення дослідження із застосуванням цього методу. У «The functional theory» етнограф описує п'ять аксіом функціоналізму: 1) культура – є інструментальним апаратом, завдяки якому людина здатна розв'язувати проблеми, які пов'язані із задоволенням власних потреб; 2) цей механізм становить певну систему (учасників, видів діяльності й відношень), де

кожна частина – спосіб досягнення певної цілі; 3) культура є цілісним утворенням, різні елементи якого є взаємопов'язаними; 4) види діяльності, учасники й відношення утворюють інститути для вирішення певних життєво важливих завдань, а також для співпраці в господарській діяльності, політичній, юридичній та освітній галузях; 5) з динамічної точки зору культура може ділитися на низку аспектів: освіта, соціальний контроль (захист), економіка тощо (Malinowski, 1960a). Отже, Б. Маліновський поєднує поняття власної теорії у єдину схему, яка має описати функціонування соціокультурних проявів, ба навіть загальне явище культури.

Однак, як зазначалося, функціоналізм не був новим методом, впровадженим Б. Маліновським: науковець його вдосконалив і розвинув саме в галузі антропологічних досліджень. Так, наприклад, антрополог Ган Вермеулен у есе «Before, during, and after Malinowski...» («До, під час і після Маліновського...») пише, що функціоналізм у соціальній антропології виник на основі досліджень Вільгельма Вундта в галузі етики. Також, на думку дослідника, Б. Маліновський перейняв концепцію соціальної функції в Еміля Дюркгайма, а його польові дослідження нагадують методологію американського антрополога Франца Боаса. Поєднуючи здобутки попередників, британський етнограф заявив про "новий тип теорії", проте її опис не був цілковито визначеним (Vermeulen, 2022). Тобто під час дослідження теорії Б. Маліновського виникає проблематика визначення ролі й місця самого науковця в антропологічній науці.

А втім, ми можемо лише проаналізувати внесок Б. Маліновського в соціальну антропологію та спробу розвитку функціонального підходу у вивченні соціокультурних явищ. Дослідник Раймонд Скупін у праці «Cultural anthropology a global perspective» («Культурна антропологія: глобальна перспектива») зазначає, що антрополог поєднує біологічні й соціальні потреби спільноти не в дусі еволюціоністських тенденцій, а здійснює дослідження через призму функціонування соціуму у вимірі задоволення потреб індивіда. Р. Скупін убачає в цій концепції саме психологічний функціоналізм (Scupin, 2012). Отже, у разі

застосування функціоналізму Б. Маліновського в антропологічних дослідженнях науковець має розуміти, що будь-які встановлені культурні норми слугують для закриття конкретних індивідуальних або колективних потреб. Ілюстрацію дії цього механізму можна знайти в більшості описових роботах Б. Маліновського, тому наведемо лише приклад такого вдоволення потреб із праці «*Magic, science and religion*» («Магія, наука і релігія»). Антрополог подібним чином розрізняє магічну та релігійну парадигми світобачення та їхнього функціоналу в різних типах обрядів: магічні обряди несуть конкретну ціль і вирізняють основну ідею потреби, коли релігійні – слугують закріпленню досвіду, емоційному виплеску, та виступають імовірніше як встановлена традиція (Malinowski, 1948). Отже, ми бачимо, що як здійснення магічних, так і релігійних обрядів здатне задовольнити потреби як конкретного індивіда, так і цілої громади. Водночас як стверджує антрополог Адам Купер у есе «*Bringing theory into the field: Malinowski's trobriand ethnography*» («Перенесення теорії в поле: етнографія тробріанд Маліновського») Б. Маліновський не вважав досліджувані народи примітивними або тими, які залишилися в минулому. Етнограф бачив у їхніх традиціях і віруваннях прагнення до раціонального використання ресурсів у власних інтересах. А. Купер пише: Б. Маліновський підкреслював, що звичаї та вірування мають сенс і несуть певну функцію, яку можна зрозуміти, дослідивши її контекст і призначення (Купер, 2022). У своїх дослідженнях Б. Маліновський, узагалі, порівнює тубільців із "цивілізованими" народами, говорячи, що обидві групи є прагматичними, і діють лише у власних інтересах, незважаючи на відмінності в культурі та способі життя. Так антрополог знову підіймає низку соціологічних, культурологічних і філософських проблематик Іншого в певному середовищі. Зіткнення світобачень і наявних парадигм у кожному суспільстві призводить до складнощів інтерпретації соціокультурних аспектів, проте також виникає сфера подібностей між двома світами. Коло інтересу антропологічного дослідження науковця частково становить визначення і розуміння спільних рис культури різних суспільств, а отже, і намагання вирішити зазначену проблематику.

Інша праця, де Б. Маліновський упроваджує функціоналізм у практичне

дослідження – «The dynamics of culture change» («Динаміка культурних змін»), у якій він виводить принцип функціональної антропології: дослідження суспільних інститутів має призводити до вивчення взаємодії між ними (що деколи є визначальним для природи самих інститутів) (Malinowski, 1945). Так дослідник здатен прослідкувати трансформації усередині культурних систем і навіть орієнтовно спрогнозувати подальші зміни. Антрополог пояснює принцип мінливості інститутів завдяки гнучкості людської поведінки (її природи) і здатності культурного процесу постійно розвиватися. Однак, коли ми говоримо про таке явище як культурні зміни, то неможливо не звернути увагу на їхню метафізику і природу. Б. Маліновський говорить, що ці зміни – процес, який важко досліджувати й контролювати в теоретичному й методологічному аспектах, оскільки постійно продукуються питання: «Куди це рухається?» і «Звідки це з'являється?» (Malinowski, 1945). Тому й відповідно культура – явище, стан якого постійно є рухомим. Проте дослідження взаємодії декількох культур між собою в межах одного простору створює низку суттєвих проблем у доктрині функціоналізму. На думку науковця Адама Купера, Б. Маліновський розумів цю проблему, тому впровадив до власної теорії дифузійні тенденції: «...Маліновський закликав до "антропології мінливого тубільця". Належним етнографічним об'єктом були не "дикі культури", а власне, колоніальні культури в процесі швидких змін. ... Він стверджував, що етнограф в Африці повинен враховувати три різні культурні реальності» (Kuper, 2015, p. 72). Отже, ми спостерігаємо відсутність абсолютизації упровадження функціоналізму в дискурсі Б. Маліновського: зіштовхуючись із новими випробуваннями, теорія і метод має видозмінюватися для якомога кращої передачі дійсності.

Однак це не заважає антропологові цілісно окреслити культурний простір. У праці «The dynamics of culture change» («Динаміка культурних змін») Б. Маліновський, спираючись на етнографічні принципи, формує метод функціоналізму в парадигмі власної теорії культури: «Сучасний антрополог функціональної школи повністю усвідомлює те, що він повинен систематизувати

свої свідчення, співвідносити звичаї, вірування, ідеї і практики з фундаментальним ядром, навколо якого вони побудовані. Для функціоналіста культура, тобто сукупність знарядь праці, статутів її соціальних груп, ідей, вірувань і звичаїв, являє собою великий апарат, за допомогою якого людина здатна краще справлятися з конкретними специфічними проблемами, з якими вона зіштовхується в процесі адаптації до навколишнього середовища в разі задоволення власних потреб» (Malinowski, 1945, p. 42). Тут знову підкреслюється роль біологічного факту в основі антропологічної теорії, оскільки культура – інструмент підтримання базових потреб: фізіологічні стимули, які моделюються та змінюються умовами культури. Отже, культура стає керівним апаратом, який формує навички й навчає нормам. Вона стає цілісним, самовідтворювальним механізмом, де кожний елемент несе в собі чітку функцію для задоволення конкретної потреби.

Схожа теза щодо біологічного фундаменту культури у вигляді закриття потреб, створення т. зв. вторинного середовища вже була висвітлена Б. Маліновським у роботі «A scientific theory of culture» («Наукова теорія культури»). Культура починається з обробки землі, коли людина для власної потреби починає створювати позаприродне (штучне) середовище. Такий розподіл пріоритетів нагадує піраміду потреб Абрагама Маслоу: поки не будуть задоволені базові потреби, людина й відповідно суспільство не здатні перейти до наступної сходинки потреб. Надалі утворена система конструює новий рівень культурного життя, який має керуватися та підтримуватися. Це зумовлює виникнення нових запитів соціуму й імперативів, які згодом накладатимуться на індивідуальну поведінку. Б. Маліновський підкреслює функцію закриття потреб через взаємодію людини із соціумом у наявній культурній парадигмі: «Усі ці первинні проблеми людини вирішуються для індивіда за допомогою артефактів, організації в кооперативні групи, а також за допомогою розвитку знань, почуття цінності та етики» (Malinowski, 1960b, pp. 37-38). Проте задоволення базових потреб, їхнє культурне осягання може бути пов'язане з виникненням нових культурних необхідностей через вторинний тип детермінізму (тобто

виокремлення цих потреб). Отже, культурна система утворює нові чи розвиває вже наявні соціокультурні аспекти, які виконують конкретну функцію для індивіда та суспільства.

Проте функціональний підхід в антропологічному дискурсі також піддався критиці з боку інших науковців. Наприклад, американський антрополог Раймонд Скупін у роботі «Cultural anthropology a global perspective» («Культурна антропологія: глобальна перспектива») стверджує, що основна критика функціоналізму, як антропологічного напряму дослідження, виникла через ігнорування історичних процесів і контексту: «Ця слабкість виникла через схильність функціоналістів ігнорувати історичний процес. Вони не були пов'язані з історичним розвитком різноманітних інститутів, а ймовірніше орієнтувалися виключно на тому, як ці інститути слугують суспільству та індивіду» (Scupin, 2012, p. 116). Ми бачимо суто наукове переймання питанням «як?», а не «чому?», яке стало наслідком впровадження позитивістських ідей у різні галузі наук. Доктрина функціоналізму постулювала орієнтацію саме на роботу конкретних інститутів у межах досліджуваних суспільств: суто збір етнографічних даних, які вже наявні в соціокультурному пласті, без здійснення аналізу першопричин виникнення. Такий стан призводить до ігнорування основного детермінізму утворення культурних явищ, а отже, до неточності наявних досліджень, що викликає питання, які пов'язані з історичним становленням подальшого соціально-антропологічного дискурсу.

2.2. Осмислення філософського значення результатів соціокультурних досліджень антрополога

Як ми вже зазначали, на формування соціокультурної концепції Б. Маліновського вплинула значна кількість чинників, починаючи від передових філософсько-наукових тенденцій того часу до постаті самого Б. Маліновського. Науковець Гантінгтон Кернс так описує особистість антрополога: «У нього було щось від Платонівського захоплення красою, що властива досконалості впорядкованої сукупності тверджень. Теорія задовольняла той "незалежний

голод розуму", який у кінцевому підсумку призводить до знання» (Cairns, 1960, p. vi). Тому спроби вченого вдосконалити та сформуванати новий вектор розвитку антропологічної теорії призвели до поглибленого вивчення саме аспектів соціокультурного життя. Хоча Б. Маліновський безпосередньо не будував власну теорію на філософському базисі, наявна філософія науки дала можливість для пошуку нових гіпотетичних засад, а отже, побудові принципів методології. Отже, як зазначає Г. Кернс, теорія у її практичних здійсненнях виконує не лише пророчу дослідницьку роботу (дослідження передбачує свої рішення), але й пояснювальну функцію (Cairns, 1960).

Говорячи про вплив, власне, антропологічної теорії на подальшу науку, то ми бачимо, що Б. Маліновський – один із тих дослідників, які заклали фундамент для нової науки – соціальної антропології. Це відповідно характеризує розвиток самої сфери вивчення і спроб етнографа сполучити різні галузеві бази й методи, а саме, використати міждисциплінарні підходи. Антропологиня Джудіт Окелі в «Anthropological practice» («Антропологічна практика») наголошує на розрізненні між антропологічними та соціологічними емпіричними дослідженнями. Антрополог має створювати базу для вивчення окремих аспектів, коли в соціолога вже є набір даних, або ж можливість покликатися на знання із соціального контексту (Okely, 2020). Описуючи дослідницькі засади двох дисциплін, Дж. Окелі далі пише: «Зберігаючи свої традиційні методи, соціальна антропологія може бути використана під час аналізу будь-яких груп чи суспільств» (Okely, 2020, p. 17). Отже, завдяки застосуванню міждисциплінарних підходів дослідник здатен розширити поле власного вивчення і докладніше проаналізувати предмет дослідження. Інший науковець Майкл Янг у «Malinowski: Odyssey of an anthropologist» («Маліновський: Одісея антрополога») стверджує, що практика соціальної антропології встановила баланс між мистецтвом і наукою. Згодом це дало можливість для зміни напрямів упровадження наукових принципів у антропологію, яка ґрунтується на етнографії та польових дослідженнях (Young, 2004). Такий синтез у антропологічній сфері стане важливим, оскільки наука про людину постійно має

залучати до кола власних інтересів нові принципи, бачення та ідеї, які безпосередньо чи то опосередковано будуть відповідати головним філософсько-науковим тенденціям свого часу.

Осмислення понять і методу Б. Маліновського також утворили критичну дискусію серед інших науковців. Основний закид стосувався методології. Хоча вона й була тоді видозмінена та впроваджена задля вирішення необхідних завдань, проте виникало питання щодо її ефективності. Раймонд Скупін, у праці «*Cultural anthropology a global perspective*» («Культурна антропологія: глобальна перспектива»), зосереджується на закиді однієї із сучасних антропологічних шкіл стосовно методу «об'єктивного спостереження» Б. Маліновського. Р. Скупін пише, що постмодерністська антропологічна школа (а саме, Джеймс Кліффорд, Джордж Маркус і Майкл Фішер) вважає, що неможливо об'єктивно досліджувати суб'єктивні явища та процеси, оскільки культура тробріанців є надзвичайно відмінною від культури європейського етнографа (Scupin, 2012). Як би науковець не бажав відсторонитися від власних почуттів і емоцій, у нього це не вийде. Тут можна згадати вже висвітлену нами тезу Карла Поппера щодо об'єктивного спостереження, яку наслідуює постмодерністська антропологічна школа.

Якщо дослідити критику з погляду філософії, то ми зіштовхнемося з проблемою уявлення та можливості пізнання суб'єктом іншого суб'єкта через об'єктивізацію світу. Це дає змогу ввести антропологічний дискурс Б. Маліновського в поле філософської антропології та практичного осмислення даної проблеми. Науковець Петр Скальнік у есе «*Malinowski and philosophy*» («Маліновський і філософія») стверджує, що Б. Маліновський у власних роботах постійно фіксується на спільному й відмінному між європейським суспільством та іншими цивілізаціями (Skalniĭk, 2021). Таке ставлення закладає підґрунтя для побудови парадигми Іншого в соціокультурній концепції Б. Маліновського. Цитуючи філософа Ернеста Геллнера, П. Скальнік формує цю проблематику в історичному контексті: «...осмислення Маліновським розриву між сучасними європейцями та їхнім власним доіндустріальним і домодерновим минулим, з

одного боку, та цивілізаційний розрив між модерною Європою і іншим світом, з другого боку» (Skalniĭk, 2021). Отже, ми бачимо, що в межах однієї парадигми (європейського світобачення) виникає розкол, що в результаті призводить до існування Іншого, проте у вигляді минулого, яке має бути відрефлексоване. Тут, звісно, складно назвати Іншим попередній історичний контекст і досвід, однак ми маємо розуміти рівнозначність станів історичного розриву в одній культурі, та розриву цього культурного простору з іншим. Таке твердження переводить нас у вимір аналізу в межах «тут-і-зараз», і нагадує підхід феноменологічного напрямку соціально-філософської рефлексії, а саме, соціологів Пітера Бергера та Томаса Лукмана. Отож, основний фокус уваги зосереджений на суб'єкті та його взаємодії з реальним світом, де свідомість суб'єкта здатна проявлятися через безпосередню діяльність. Їхній погляд, висвітлений у праці «The social construction of reality» («Соціальна конструкція реальності»), декламує розуміння необхідності інтерсуб'єктивізму в контексті вивчення повсякденної реальності (Berger & Luckmann, 1991). Тому подібне бачення може надалі розвинути соціокультурний дискурс в антропології і допомогти інакше помислити філософську проблематику Іншого.

Таке дослідження соціокультурного аспекту несе в собі призму психологізму та констатує протиставлення раціонального й ірраціонального вимірів культурного життя, яке характеризує відношення між науковцем і досліджуваними суб'єктами. Авторка Крістіна Томпсон у есе «Anthropology's Conrad: Malinowski in the tropics...» («Конрад антропології: Маліновський у тропіках...») окреслює цю проблематику аспекту європейської репрезентації як наратив інтелектуальної думки того часу: ілюзорний рух від категорії «тут-себе» (here-self) до категорії «там-інші» (there-other). Зв'язки між цими двома парадигмами існування, стверджує дослідниця, можна вбачати в емпіричному досвіді самого Б. Маліновського (Thompson, 1995). Так існує необхідність у співставлення двох світів задля побудови антропологічної теорії, яка відповідно не може не наштовхуватися на філософські конструювання цих категоріальних співвідношень. Частково цю проблему Б. Маліновський намагався вирішити,

продемонструвавши її в праці «The dynamics of culture change» («Динаміка культурних змін») як співіснування двох різних культур: африканської та колоніально-європейської. Завдяки емпіричному методу й інструментальним таблицям антрополог здійснив спробу вирізнення і обмеження проявів кожної окремої культури. Якраз категорії «тут-себе» й «там-інші» цілком прояснюються завдяки методології, проте залишається питання подолання суб'єктивності та включення в дослідження Третього, який становив би цю об'єктивність (Malinowski, 1945). Звісно, Б. Маліновський зазначав, що від дослідника вимагається високий рівень концентрації та уваги до себе і предмету вивчення, однак ми не маємо виключати фактори нашої суб'єктивності, які, безперечно, впливають на дослідження.

Так, у «Argonauts of the Western Pacific» («Аргонавти західної частини Тихого океану») Б. Маліновський неодноразово зазначає на співставленні зазначених світів. Водночас постає питання культурної самоідентифікації Іншого у відмінному культурному пласті, де Іншим стає сам дослідник. Якщо знову звернутися до філософського аналізу, то можна дійти висновку, що неможливо зрозуміти себе (досліднику) без стороннього (інша традиція). Відбувається свого роду даршан (без сакрального наповнення) – практика взаємного споглядання між ученим і предметом вивчення, де стирається кордон між двома інтересами. Б. Маліновський у своїх щоденниках, виданих посмертно під назвою «A diary in the strict sense of the term», багаторазово наголошував, що в процесі здійснення власного дослідження він сам себе відчував досліджуваним тробріанцями (Malinowski, 2000). Однак нам цікава така інтенція саме з боку філософської рефлексії, оскільки тут починається екзистенційне прочитання проблеми, яскраво проілюстрованої категорією Іншого у філософії Жана-Поля Сартра. Коли ми спостерігаємо особистість, явище чи структуру з позиції спостерігача, то ми бачимо лише їхній завершений образ. Це не говорить нам про можливість кінцевого пізнання об'єкта чи явища, які ми досліджуємо; проте ми спроможні констатувати конкретний етап у процесі становлення цього об'єкта чи явища. Тут можна пригадати славнозвісний вислів, використаний

Ж.-П. Сартром у власній п'єсі «Huis clos» («За зачиненими дверима»): «Пекло – це інші». Коли погляд Іншого захоплює лише один з етапів становлення об'єкта, тим самим окреслюючи його сутність і констатує завершеність, себто смерть. Відповідно дослідник здатен визначити лише мить становлення предмета свого дослідження. Ця констатація не спроможна претендувати на об'єктивну та абсолютну істину, особливо, коли ми говоримо про вивчення мінливих процесів розвитку суспільства та культури. Проте в процесі пізнання в парадигмі «тут-і-зараз» такий підхід стає виправданим.

Також, як зазначалося, у разі здійснення наукового аналізу соціокультурних проявів Б. Маліновський значну увагу приділяє аспектам ірраціонального та психологічного. У праці «Magic, science and religion» («Магія, наука і релігія») антрополог здійснює розрізнення проявів, власне, ірраціонального: магічного світобачення від релігійного; і досліджує співіснування цих елементів із раціональним науковим баченням (Malinowski, 1948). Так Б. Маліновський піднімає у своїй роботі теми логосу та міфу під час аналізу зв'язку науки та магії. Цікаво, що ввібравши позитивістське ставлення до здійснення наукового дослідження та до бачення наукових тем, етнограф вивчає та задає тенденцію визначення психологічних, у тому числі, міфічних (недоказових) елементів культури. Звісно, він намагається раціонально описати такі прояви, ба навіть описує загальну формулу будь-якого магічного заклинання; проте Б. Маліновський не намагається спростувати чи звести ірраціональні елементи до варварства чи розумової відсталості. Антрополог навпаки поглиблює власне дослідження, додаючи до нього ці чинники психологізму. У «Magic, science and religion» він стверджує, що характер міфу впливає саме з мисленнєвої установки, і наводить приклад тотемізму як уподібнювального механізму. У результаті, Б. Маліновський доходить такого висновку: він убачає «релігійне» тотожним «ідеологічному», а отже, «політичному», що здатне становити елемент впливу на маси (Malinowski, 1948). Отже, укорінюється дослідження парадигми міфічного в антропологічній науці.

Те відношення рівності культур, яке часто прописував Б. Маліновський у

своїх роботах, стало основоположним і для сучасних галузей гуманітарних і соціальних наук. Хоча інколи в його щоденниках є неприязнь до тробріанців (на чому люблять наголосити деякі сучасні науковці), дослідники біографії самого Б. Маліновського вказують на те, що це мало місце лише в приватних записах і реакції на нове, складне для антрополога середовище. Ми бачимо в публічних працях Б. Маліновського неодноразові тези на підтвердження ідеї рівності культур. Для дослідника тробріанці чи то інші досліджувані ним народи не є ні відсталими, ні "дикими" людьми, а лише проявом іншої відмінної від європейської культури (Malinowski, 2000). Антрополог Петр Скальнік пише, що Б. Маліновський, узагалі, став одним із популяризаторів ідеї космополітизму: «Завдяки своїм новаторським польовим дослідженням в Океанії та Африці, та теоріям про різні аспекти людської поведінки, він глобалізував сприйняття суспільства та культури, довівши те, що "дикуни" є частиною сучасного світу» (Skalniĳ, 2021). Тому ми бачимо, що одним із наслідків методології Б. Маліновського стало прояснення культурних розбіжностей і досягнення ідеї поваги до іншої культури.

Результатом досліджень Б. Маліновського стало формування базису, на якому будується культура. У праці «A scientific theory of culture» («Наукова теорія культури») антрополог стверджує, що початок утворення культури має місце в переході від звички до звичаю. Тобто включення індивідуальних досягнень у традицію, що передбачає існування певної групи (соціуму) та підтримання постійної комунікації між її членами. Як пише Б. Маліновський: звичай – є невід’ємною складовою культури, оскільки являє собою «...традиційно регульовані та стандартизовані форми тілесної поведінки» (Malinowski, 1960b, pp. 68-69). Це твердження найвдаліше демонструє основний вектор досліджень Б. Маліновського, з якого саме починається дискурс, висвітлений нами. Наостанок, звісно, неможливо оминати критичне, проте влучне зауваження П. Скальніка стосовно цього напряму роботи британського антрополога. Він зазначає про наслідок "грубого" функціоналізму Б. Маліновського із запереченням старих істин і виробленням нових методів

дослідження: «...сьогодні ми краще усвідомлюємо тонкощі продукування даних як частини процесу культурного конструювання – ми набагато більше знаємо про суперечності та конфлікти, які так само "добре" сприяють функціонуванню соціального цілого, як і доброякісні культурні риси» (Skalník, 2021). Отже, можна дійти висновку, що дивлячись уже сучасним баченням щодо ведення наукового дослідження можна, звісно, віднайти неточності в соціокультурній теорії Б. Маліновського. Однак філософський аналіз довів, що праці етнографа й підняті ним питання становили дійсно революційний і необхідний прорив у антропологічній науці, без аналізу яких неможливо помислити сучасної соціальної антропології.

ВИСНОВКИ

Під час здійснення філософського аналізу соціокультурних аспектів антропологічного дискурсу Броніслава Маліновського, нами було розглянуто основні поняття і методи дослідження вченого. Так ми довели, що британському науковцю вдалося окреслити вимір прояву елементів соціальних і культурних явищ, і виявити їхні взаємозв'язки та місце в житті суспільства та індивіда. Ввівши переосмислені антропологічні поняття, науковець пов'язав різні аспекти в єдину цілісну концепцію. У результаті ми дійшли висновку, що Б. Маліновський зосереджувався на розробленні способу збору й накопичення реальних фактів, що допомогло йому охопити якомога більший пласт предмета дослідження.

У нашій роботі було розкрито ключові філософсько-наукові впливи на соціокультурні ідеї антрополога. Спираючись на наявні інтелектуальні тенденції свого часу, Б. Маліновський зміг впровадити революційні теорії і принципи здійснення етнографічної дослідницької роботи, що призвело до появи нової дисципліни – соціальної антропології. Під час аналізу нами було доведено, що в методології вченого, безперечно, присутні впливи позитивістсько-емпіричних тенденцій, які відображені в чіткій структуризації та моделюванні проведення наукового вивчення. У працях Б. Маліновського ми спостерігаємо залучення міждисциплінарних підходів, що характеризує основний вектор розвитку науки того часу. Завдяки використанню такого філософсько-наукового інструментарію етнографу вдалося сконструювати ґрунтовний теоретичний і методологічний базис антропологічного аналізу.

Також у дослідженні нами було осмислено низку філософських проблематик, які піднімав Б. Маліновський упродовж власної роботи. Однією з них є фігура Іншого під час здійснення спостереження, що дало змогу поглибити аналіз здобутків науковця і повернутися до роздумів про роль і місце вченого в науковій роботі. Так постала дуальність постаті самого дослідника: він став одночасно й учасником спільноти, яку вивчав, і нейтральним споглядачем. Ми

встановили, що Б. Маліновському не вдалося дати точної відповіді стосовно питання ролі і статусу науковця, однак його метод дослідження все одно залишається дієвим завдяки включенню аспектів психологізму.

Іншою філософською темою піднятою антропологом є важливість проявів ірраціонального у вивченні людської повсякденної реальності. Ми показали, що для Б. Маліновського було важливим, щоби польовий дослідник позбавився власного минулого досвіду і став або нейтральним, або спроможним до пильної рефлексії над вимірами різних культурних парадигм. Власне, таке розуміння багатосаровості культури з проявами ірраціональних і раціональних складових призвело до залучення Б. Маліновським холістичного підходу вивчення соціокультурних аспектів. Про застосування принципів цілісного відображення предмета дослідження в працях антрополога також свідчить підхід до вивчення соціальних структур. Науковець зосереджувався на аналізі ролей як конкретного індивіда, так і певної групи (соціуму) завдяки використанню у власному методі концептів форми та функції кожної частини суспільства.

Під час проведення дослідження нами також було проаналізовано становлення і розвиток у соціокультурних працях Б. Маліновського теорії функціоналізму, яка зосереджувалася на баченні в проявах будь-якої соціальної життєдіяльності коренів існування біологічних або психологічних потреб. Отже, Б. Маліновський утвердив соціальний зв'язок як функціональну взаємодію індивідів або груп завдяки особливостям передавання та конструювання різноманітних соціокультурних пластів, у тому числі і під час здійснення постійних культурних інтерпретацій. Тут ми встановили виокремлення етнографом виміру символізму, який проілюстрований мовленнєвими і знаковими виразами. Дослідник переніс вирування тогочасної філософсько-аналітичної думки, саме аналіз лінгвістичних факторів у формуванні людської життєдіяльності, в антропологічний вимір. Таким способом науковець окреслив символіко-мовленнєві прояви як кордон між докультурною та культурною діяльностями.

Узагальнюючи вищезазначене, ми дійшли висновку, що Б. Маліновський

сформував діалектику культури в процесі здійснення власних польових досліджень: культура має адаптивне значення, та стає тою, яка творить сама себе. Отже, як культура здатна впливати на свої елементи, так і ці частини спроможні продукувати та видозмінювати культуру, утверджуючи її мінливість. Ми також визначили, що Б. Маліновський через вимір антропології із застосуванням філософсько-наукових ідей прийшов до висновку абсолютності та універсальності культури для всіх типів суспільств. Їхні певні аспекти різняться від наявних історичних викликів, проте явище культури є загальним і діє за однаковими механізмами, незважаючи на особливості кожного окремого суспільства. Однак також ми встановили, що Б. Маліновському не вдалося остаточно вирішити всі поставлені завдання свого дослідження, але, на нашу думку, це дало змогу закласти фундамент для майбутнього вивчення культурних і соціальних аспектів, як наприклад, мінливості культури та взаємодії різних культурних суспільств у межах одного середовища. Отже, такий стан дає можливість для подальшого розвитку антропологічного дискурсу Б. Маліновського, і вивчення його концепцій за допомогою різноманітної сучасної методології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Дельєж, Р. (2008). *Нариси з історії антропології. Школи. Автори. Теорії* (Є. Марічев, Пер.). Видавничий дім "Києво-Могилянська академія".
- Berger, P., & Luckmann, T. (1991). *The Social Construction of Reality*. Penguin Books.
- Cairns, H. (1960). Preface. In *A Scientific Theory of Culture and Other Essays* (pp. v–vii). A Galaxy Book - Oxford University Press.
- Firth, R. (1964). Introduction: Malinowski as Scientist and as Man. In R. Firth (Ed.), *Man and Culture: An Evaluation of the Work of Bronislaw Malinowski* (pp. 1–14). Harper & Row.
- Grimshaw, A. (2008). Visual Anthropology. In H. Kuklick (Ed.), *A New History of Anthropology* (pp. 293–309). Blackwell Publishing Ltd.
- Kuklick, H. (2008). The British Tradition. In H. Kuklick (Ed.), *A New History of Anthropology* (pp. 52–78). Blackwell Publishing Ltd.
- Kuper, A. (2015). *Anthropology and Anthropologists: The British School in the Twentieth Century* (4th ed.). Routledge.
- Kuper, A. (2022). Bringing Theory into The Field: Malinowski's Trobriand Ethnography. In *Before and After Malinowski: Alternative Views on the History of Anthropology* (pp. 36–40). Bérose - Encyclopédie internationale des histoires de l'anthropologie.
- Malinowski, B. (1945). *The Dynamics of Culture Change: An Inquiry into Race Relations in Africa*. (P. Kaberry, Ed.). Yale University Press.
- Malinowski, B. (1948). Magic, Science and Religion. In *Magic, Science and Religion and Other Essays* (pp. 14–71). The Free Press.
- Malinowski, B. (1960a). The Functional Theory. In *A Scientific Theory of Culture and Other Essays* (pp. 145–176). A Galaxy Book - Oxford University Press.
- Malinowski, B. (1960b). A Scientific Theory of Culture. In *A Scientific Theory of Culture and Other Essays* (pp. 1–144). A Galaxy Book - Oxford University Press.
- Malinowski, B. (2000). *A Diary in the Strict Sense of the Term*. Athlone Press.

- Malinowski, B. (2011). *Myth in Primitive Psychology*. Read Books Ltd.
- Malinowski, B. (2014). *Argonauts of the Western Pacific*. Routledge.
- Moore, J. D. (2009). *Visions of Culture. An Introduction to Anthropological Theories and Theorists*. AltaMira Press.
- Murdock, G. P. (1943). Bronislaw Malinowski. *American Anthropologist*, 45(3), 441–451.
- Okely, J. (2020). *Anthropological Practice. Fieldwork and the Ethnographic Method*. Routledge.
- Parsons, T. (1964). Malinowski and the Theory of Social Systems. In R. Firth (Ed.), *Man and Culture: An Evaluation of the Work of Bronislaw Malinowski* (pp. 53–70). Harper & Row.
- Popper, K. (1977). The Logic of the Social Sciences. In *The Positivist Dispute in German Sociology* (G. Adey & D. Frisby, Transl.; pp. 87–104). Heinemann.
- Richards, A. (1964). The Concept of Culture in Malinowski's Work. In R. Firth (Ed.), *Man and Culture: An Evaluation of the Work of Bronislaw Malinowski* (pp. 15–32). Harper & Row.
- Richards, A. (1969). Bronislaw Malinowski. In T. Raison (Ed.), *The Founding Fathers of Social Science* (pp. 188–196). Penguin Books.
- Scupin, R. (2012). *Cultural Anthropology: A Global Perspective* (8th ed.). Pearson.
- Skalník, P. (2021). *Malinowski and Philosophy*. Bérose - Encyclopédie internationale des histoires de l'anthropologie. <https://www.berose.fr/article2478.html?lang=fr>.
- Strenski, I. (2008). The Spiritual Dimension. In H. Kuklick (Ed.), *A New History of Anthropology* (pp. 113–127). Blackwell Publishing Ltd.
- Thompson, C. A. (1995). Anthropology's Conrad: Malinowski in the Tropics and What he Read. *The Journal of Pacific History*, 30(1), 53–75.
- Urry, J. (2022). Ethnographic Research, Ethnographic Writing, Anthropological Theory and Colonialism: Malinowski and His Early Students. In *Before and After Malinowski: Alternative Views on the History of Anthropology* (pp. 44–48). Bérose - Encyclopédie internationale des histoires de l'anthropologie.
- Vermeulen, H. F. (2022). Before, During, and After Malinowski: A Pioneer

Ethnographer, His Predecessors, and Other Anthropologists. In *Before and After Malinowski: Alternative Views on the History of Anthropology* (pp. 3–8). Béroser - Encyclopédie internationale des histoires de l'anthropologie.

Wax, M. L. (1972). Tenting with Malinowski. *American Sociological Review*, 37(1), 1–13.

Young, M. W. (2004). *Malinowski: Odyssey of an Anthropologist 1884-1920*. Yale University Press.